

Виолета М. Весић¹

*Државни Универзитет у Новом Пазару
Депаршман за филолошке науке*

ТОМАС ПЕЈН: ГРАЂАНИН СВЕТА

Томас Пејн, грађанин света како је себе називао, након извојеване слободе и независности у Америчким колонијама, преноси дух револуције и у Европу. Стање које по доласку затиче чини да његова теоријска размишљања не мирују, па убрзо објављује Права човека, једну од најфиније дефинисаних филозофија демократије 18 века. Попут Здравог разума и ово дело својом моћном пропагандом подстиче борце за слободу да крену у борбу против монархизма и апсолутизма који је тада владао Европом. Рад истражује револуционарни карактер овог дела као и његове консеквенце, између којих се истичу реакција британске владе, која на крају осуђује Пејна за издајника.

Кључне речи: револуција, влада, републиканизам, права човека

Након завршетка револуције у Америци, наступиле су релативно мирне године у животу Тома Пејна. Његово политичко интересовање је тренутно било у стању мировања, па је могао да се на кратко посвети неким личним пројектима. У априлу 1787. године, он је отпутовао у Француску са идејом да тамо изрекламира свој гвоздени мост, који је поседовао до тада невиђену особину, да се прави из делова који се након томо могу расклапати ради лакшег транспорта и поново склапати. Добродошлица у Паризу посведочила је о томе да га је његова репутација писца и мислиоца претекла. Наиме, до Француске и Велике Британије, у које је Пејн отишао, већ је стигао дух револуције с америчког континента. У Француској се задржао стари режим краљевске моћи и аристократских привилегија, али све више је био под притиском демократа. Подршка коју је Француска пружила Америци током рата за независност осиромашила је француску владу. Последице тога највише су трпеле нижа и средња класа, којима су наметнути још већи порези. С друге стране канала ситуација је била другачија. На власти је и даље био краљ Џорџ III и поред тога што је у рату са Америком изгубио право на тринаест колонија. Напредак капитализма и индустријске револуције довео је до повећања експлоатације, неједнакости и сиромаштва. Нижа и средња класа је и даље причала о правима Енглеза, али оно што је ново јесте да су почели све више да причају и о променама у политици и демократији. У таквим околностима је Пејн затекао Европу. Њега су са

1 violetavesic@gmail.com

добродошлицом дочекали сви они поборници реформи. У Паризу, маркиз Де Лафајет (Marquise de Lafayette, 1757-1834)² упознао га је са славним људима из реда политичара и филозофа, као што су филозоф Кондорсет (Nicolas de Condorcet, 1743-1794), а након тога ушао је и у друштво кардинала Де Бриена (Cardinal de Brienne, 1727-1794), надбискупа у Тулузу и водећег министра у влади Луја XVI. Дружење са човеком, који је заступао монархију, показује да Пејн није био доктринирани републиканац. Он је схватио да и монархија може да обезбеди срећан живот људи. Тадашња Француска је имала благог краља, који није био оптерећен предрасудама, а како је Пејн видео, највећа опасност за Француску долазила је од могућности обнављања рата са Енглеском.

Пејн се званично вратио на политичку сцену избијањем Француске револуције. 14. јула 1789. године у Паризу је дошло до окупљања масе људи око Бастиље. Бастиља је у тих неколико дана потпуно уништена, између осталог, јер су сељаци и припадници нижих класа сазнали да је ту скриван барут и наоружање. Људи су захтевали приступ томе, због растућих гласина о близини рата са Енглеском. Сељаци су након тога кренули у напад на поседе аристократије. У августу исте године, нова скупштина је, уништивши остатке феудализма, прогласила Декларацију о правима човека и грађана (*Declaration of the Rights of Man and Citizens*). Ова декларација је установила грађанску једнакост, принцип суверенитета и слободу свести и религије. Пејн је био у Паризу током тих дешавања и могао је да посведочи о томе како су, убрзо након тога, Лафајет и његови политички сарадници преуредили владу и од ње направили уставну монархију (Пејн 1789: 370-371).

Године 1790. Едмунд Бурк је објавио памфлет Размишљања о Француској револуцији (*Reflexions on the French Revolution*). За Пејна је памфлет, од дана објављивања, постао изазов, којем се он није могао одупрети, па је одговором Бурку наставио борбу за независност народа, започету у Америци. Бурк је у памфлету бранио монархију, наследно право и славио устав Велике Британије. Он је одбио да прихвати ширење разума и једнакости, а уместо тога на прво место по важности, стављао је традицију и хијерархију. Бурк је тврдио да су се неке институције показале као добре у традицији и да зато генерације које долазе морају пратити њихове претходнике. Он у закључку памфлета износи да и монархија и аристократија заслужују поштовање и разлику. По његовом мишљењу, револуција није донела никакво добро, већ само хаос и насиље (Бурк 1789: 1-251).

Пејн је свој одговор Бурку изразио у памфлету Право човека, I део (*The Rights of Man, vol. I*). Овај памфлет је објављен 1791. године и наговестио је долазак бурног периода. Дело почиње личном осудом Бурка и његовог стила писања. Пејн настоји да уништи Буркове покушаје да пове-

2 Маркиз Лафајет је био француски аристократа, генерал у америчком револуционарном рату, вођа националне гарде у Француској револуцији. Он је највећим делом био заслужан за обезбеђивање помоћи од стране Француске током рата за независност.

же револуцију у Француској са енглеском револуцијом из 1688. године. Чланови парламента који су санкционисали уклањање краља Џејмса II у корист Вилијема II, забринули су се да ово не постане преседан. Они су изнад свега ценили и истицали принципе наследног права на трон, па су зато издали декларацију, коју Бурк са одобравањем цитира у свом делу и каже да будуће генерације немају право да смењују монархе, уколико је разлог томе просто њихова жеља (Ибид., 104).

Пејн у одговору Бурку пориче право парламента или било ког човека у било којој земљи да заувек веже будући нараштај (Пејн 1791а: 41-42). Пејн даље тврди да нешто за шта мислимо да је исправно и тачно у једном времену, у другом може бити погрешно. Он каже да народ мора да буде тај чинилац који ће одредити облик владе. Такође је пробао да одговори на Бурково изобличавање догађаја из Француске револуције, дајући тачан преглед историјских дешавања по редоследу збивања. По питању Француске револуције, он напада Бурка сматрајући да је он то схватио исувише неозбиљно. Критичким посматрањем Бурковог памфлета може се закључити да он тек у три наврата говори о паду Бастиље. Такође је шокиран Бурковим неинтересовањем за стање оних, који су тамо били заробљени. На Бурков хвалоспев британског устава и владе, Пејн је одговорио да је британска држава нелегитимна. Пејн је признао опасност великих скупова и насиља које они са собом повлаче, али је рекао да је њихово деловање изазвано бруталношћу аристократског друштва и његових окрутних казни. Он је такође одбацио Буркову тезу да нове генерације имају обавезу да поштују претке и рекао је да старе генерације не могу да везују нове, својим идеологијама. Везано за Бурково позивање на античке корене права, Пејн је рекао да Бурк није ишао далеко у истраживање античког доба, јер природно право човека потиче још од стварања света и нешто је што је у свакој генерацији остало исто и универзално. По питању примогенитуре, тј. аутоматског преноса власништва на најстаријег сина, без обзира на последице које би то могло да изазове код његове браће и сестара, Пејн каже да је то манифестација тираније и неправде. Он примогенитуром повезује са наследном моћи краљевске породице и каже да свако ко је профитирао таквом неправдом, није погодан да управља народом (Ибид., 80). Пејн је први део памфлета закључио визијом мирне и прогресивне Европе у којој би нове републиканске владе потписале конфедерацију, све у циљу напредовања републиканизма, и замениле стари систем системом колективне сигурности.

Док је писао овај памфлет, Пејн је без сумње мислио на његову Америку. Он је признао да једва чека да је види и да је то земља одакле морају кренути све реформе. Први део овог памфлета, Пејн је посветио Џорџу Вашингтону, као првом председнику нове нације. Права човека су онда када су објављена, а и сада, посматрано из данашње перспективе, величанствено излагање филозофије демократије, која је своју форму попримила у дугогодишњем Пејновом искуству. У Америци, Џеферсон је са одобравањем подржао памфлет јер је то био поприличан ударац за анти-

републичку фракцију. С друге стране, памфлет је посрамио Вашингтона у његовим односима са Енглеском, због довођења у везу са Пејном, који му је посветио овај памфлет.

Причајући о пореклу револуције у Француској, Пејн је истакао значај америчке, која јој је претходила. Принципи америчке револуције нису постали познати само путем ратних извештаја и објављивања докумената, као што је Декларација о независности. О њима су такође извештавале и француске трупе, које су, током рата, служиле у Америци.

Пријем првог дела памфлета Право човека је као и његов садржај био револуционарне природе. За само неколико месеци продато је око 50 000 примерака. Убрзо затим, појавили су се и први преводи, тако да је Пејн за кратак временски период постао један од најпознатијих европских писаца. Први издавач овог памфлета је под притиском владе издао само неколико примерака, али је зато други, под именом Ј. С. Џордан (J. S. Jordan) објавио пуно издање, 13. марта 1791. године. Очигледно да Пејн није био у Енглеској у тренутку издавања дела, јер постоје бројни записи о томе да је тада активно учествовао у дешавањима у Француској. Посведочио је повратак краља Луја XVI у Париз, а такође је био један од оних који су тада објавили Републички манифест (*Republican Manifesto*) (Пејн 1791б). Учествовао је у дебатама у дневним новинама, у којима је отворено истицао своје антимонархистичко опредељење. 14. јула исте године, Пејн се вратио у Лондон. Тамо је видео да су његови политички противници у међувремену били веома заузети. Као одговор на забрану прославе годишњице пада Бастиље, Пејн је издао манифест са насловом Говор и изјашњавање пријатеља универзалног мира и слободе (*Address and Declaration of the Friends of Universal Peace and Liberty*). Тим манифестом, Пејн је вратио револуцију у Енглеску, јер је натерао британску владу да што пре донесе одлуку у вези његовим револуционарним списима.

Право човека, II део (*Rights of Man*, vol. II) појавило се 17. фебруара 1792. године, а издавач је опет био Ј. С. Џордан. Други део памфлета, Пејн је посветио маркизу Лафајету. У предговору Пејн на кратко приговара Бурку јер није ни покушао да му одговори на против аргументе поводом његовог памфлета, изнете у првом делу. Пејн завршава увод речима да је права влада она која је: „заснована на теорији морала, на систему универзалног мира и на неотуђивим правима људи“ (Пејн 1792: 161-162). Он позива Французе да истрају у борби и да наставе планиране војне активности против Прусије и Аустрије, у циљу ослобођења. Пејн је овде још једном указао на славну борбу америчког народа. Он је, мислећи да не постоји контрадикција између његове посвећености Америци и онога што је сматрао сврхом целог човечанстава, изјавио: „моја земља је свет, а моја религија је да чиним добро“.

Разматрајући питања монархије, аристократије и неједнакости становништва, Пејн је рекао да је Америка показала да народ може другачије да функционише. У Америци, по његовим речима, сиромаш-

ни нису потиштени, а богати нису привилеговани. Пејн затим наглашава разлику која постоји између владе и друштва. Он прихвата да је друштво неопходно и даље објашњава да је природа учинила да људске жеље превазилазе моћ појединаца, што доводи до тога да је сваки појединац неспособан да обезбеди оно што жели, а да не затражи помоћ друштва (Ибид., 163). Он одбија да посматра друштво као нешто што је створила влада. Он зато каже да су сви велики закони друштва такође и закони природе (Ибид., 165). Влада је, по његовом мишљењу, само „асоцијација људи, која ради на принципима друштва“ (Ибид., 167). Пејн није никада помислио да су произвођачи можда ти који су одговорни за започињање ратова. Њима је у интересу да обезбеде јефтине сирове материјале, као и нова тржишта. Пејн се није обазирао на те могућности, већ је наставио да тражи узрок рата искључиво у поносу монархије и аристократије. То га је опет довело до питања наследне моћи. Он је тврдио да наследна влада није заснована на природном праву и да је понекада по својој природи тиранијска. Уколико би се догодило да неки краљ и буде добар и mudar, нема никаквих гаранција да ће такав бити и његов наследник. Последице тога су врло често доводиле до избијања грађанских али и међународних ратова. Такав систем, закључује Пејн, у сваком случају је мање вредан од оног који је заснован на друштву и цивилизацији, а коме су водиле природа, разум и искуство (Ибид., 175).

Пејн је у својим делима често писао да постоје два система владе: наследни и репрезентативни. Овде чак наводи и три: владу свештенства, освајача и разума, стављајући их у историјски редослед и идентификујући разум са репрезентативном владом, а освајаче са монарсима. Он чак помиње ситуацију да се у неким монархијама краљ бирао али, ипак, тврди да су обе форме лоше (Ибид., 173).

Владу свештенства је одмах игнорисао, па је тако повећао коначан број система владе на четири: демократски, аристократски, монархистички и репрезентативни. Он каже да ту не укључује републиканизам, јер тврди да република није облик владе, да је то систем, који представља опште добро (Ибид., 184). По питању устава, Пејн је веровао да је једино устав САД, модел који заслужује име. Он говори о процесу његовог настајања. Одмах затим, окреће се питању Енглеске, којој је по његовом мишљењу недостајао устав. Он је придавао велику важност уставу и тврдио је да је влада без устава исто као и сила без права. Пејн каже да ако владе желе да служе интересима народа, онда им је потребна подршка устава. Он даље говори какав би то устав требало да буде и наводи да би он имао само један задатак, а то је да обезбеди општу срећу. Први начин на који Пејн предлаже да се то уради је, промовисањем трговине. Пејн се затим окреће питањима пореза. У тим његовим размишљањима можда се назрео закључак да он жели да лиши аристократију неких права. Међутим, он то пориче и каже:

Независност је моја срећа и ја видим ствари, онаквим, какве јесу, без повезивања са лицима или местом; моја земља је свет, а моја религија је да чиним добро (Ибид., 228).

Поводом актуелних политичких односа у Великој Британији, Пејн је предложио низ програма, који би довели до револуционарних промена у влади, а народу донели дуго чекано благостање. Он је предложио да се порез на имовину повећава у складу са растом имовине. На тај начин, мислио је да ће се спречити акумулација исте. Он је такође предложио и повећање плате сиромашним људима, смањивање њихових пореза, давање посебних олакшица породицама са децом, стварање система социјаног осигурања за старије грађане, пружање финансијске помоћи за младе брачне парове и труднице, као и отварање центара за запошљавање. Пошто је сматрао да у Великој Британији влада апсолутизам, он је изјавио да су политичка и економска слобода међусобно зависне и да економска слобода може да обезбеди једнаке шансе за све и добре резултате. Разматрајући већ поменути конфедерацију републиканских народа, Пејн је предвидео коалицију за мир Енглеза, Француза и Холанђана и рекао да савезници морају смањити број ратних бродова. Ипак, судбина свих ових Пејнових идеја зависила је само од успеха ширења републиканске демократије.

Иако је наредних година републиканизам ступио на снагу у Француској, у оквиру њега су се развиле две фракције: фракција умерених републиканаца, Жирондинаца и радикална фракција, Јакобинци. Док су Жирондинци били присталице приватног власништва и били за слободно тржиште, у чему су их подржавали богатији грађани, Јакобинци су били за брзо успостављање политичке демократије, били су флексибилнији по питању приватног власништва и тржишта, а њихова подршку чинили су сиромашнији грађани. Пејн је имао пријатеље у обе фракције. Међутим, убрзо су му приписали да је присталица Жирондинаца, вероватно због личних и идеолошких разлога. Оно што га је највише определило за Жирондинце, било је питање судбине краља Луја XVI. Јакобинци су захтевали казну смрћу, док су Жирондинци сматрали да после укидања монархије, није потребно даље расправљати о том питању. Пејн је био срећан због пропасти монархије у Француској и било му је драго да види једног краља на оптуженичкој клупи али, пошто се изнад свега гнушао смртне казне, он је ипак стао на страну Жирондинаца. Њега је искуство научило да насиље може бити изузетно опасно, па је зато улагао напоре да се краљ спаси. Прву жалбу парламенту, против одлуке да се краљ Луј XVI погуби, Пејн је уложио 1793. године. У њој је Пејн истакао да је краљ био жртва система и да заслужије милост. Он је тражио да се казна краљу Лују XVI преиначи на протеривање из Француске, и предложио да му Америка пружи азил, јер је он пружио њој помоћ током рата за независност. Ипак, Пејнова жалба је одбијена а Јакобинци су изгласали казну смрћу. Стање у држави се нагло погоршало, а Јакобинци и Жирондинци су и сами ушли у жустру борбу око власти. Јакобинци

су убрзо успоставили диктатуру и наредили општу мобилизацију, са намером да угуше неред у провинцијама и да елиминишу политичке непријатеље, међу којима је био и Пејн. Пошто је био умерен у својим радикалским ставовима, он је током боравка у Француској постао жртва режима. Провео је десет месеци у затвору у Луксембургу, али ни тада није паузирао у својим теоријским разматрањима. Дело Права човека је само учинило пут проходнијим неким новим Пејновим памфлетима у којима је изразио своје ставове о религији и социјалној политици.

Учврстивши независност у Америци, Том Пејн је пренео револуцију и на европски континент. По повратку у Европу и у своју родну Енглеску, из које је још 1774. године отишао на тло Америке у потрази за бољим животом, он се надао да ће и ту довести до оне исте револуције какву је произвео у Америци. Зато је са истим жаром написао памфлет Права човека. Међутим, оно што се издваја као закључак овог рада, а у шта се и Пејн лично уверио, је да ефекат дела и исход револуције ипак нису били исти. Дело није успело да пробуди револуционарни дух, којем се Пејн надао, али несумњиво да је његов утицај био велики. Права човека су од дана објављивања постресла владу и навела људе на размишљање не само у Француској и Енглеској већ свуда где су људи прижељкивали слободу. Ово дело је постало њихова инспирација и једина нада. Данас, више од два века од његовог објављивања, Права човека се памти као дело које је све ове претходне године утирало пут демократској влади али и као дело које су многе генерације због његовог тона и садржаја сматрале сувише радикалним за своје време.

Литература

Бурк 1789: E. Burke, *Reflexions on the Revolution in France, 1789*, New York: Oxford University Press, 1993.

Пејн 1789: T. Paine, "Letter to George Washington, 1789", in *Collected Writings*, ed. Foner Eric, New York: The Library of America, 1995.

Пејн 1791a: T. Paine, *Rights of Man* vol. I, New York: Penguin Classics, 1955.

Пејн 1791b: T. Paine, "Republican Manifesto, 1791" in *The Life and Writings of Thomas Paine*, ed. Wheeler, Daniel Edwin, New York: Vincent Parke, 1908.

Пејн 1792: T. Paine, *Rights of Man* vol. II, New York: Penguin Classics, 1985.

Violeta M. Vesić

THOMAS PAINE: CITIZEN OF THE WORLD

Summary:

Thomas Paine, a citizen of the world, as he called himself, following freedom and independence in the American colonies, he spreads the spirit of revolution in Europe. The condition he finds upon arrival makes his theoretical considerations not at rest, and he soon publishes the Rights of Man, one of the finest-defined philosophies of 18th century democracy. Like Common Sense, this powerful propaganda work encourages freedom fighters to go into battle against monarchism and absolutism, which then ruled Europe.

The paper explores the revolutionary character of the work as well as its consequences, among which the British government reaction stands out, which ultimately condemns Paine as a traitor.

Keywords: revolution, government, republicanism, human rights

Примљен фебруара 2013.

Прихваћен априла 2013.